

Historia nazwiska Koziej

To, co w tym eseju zostało zawarte, mógłby ktoś zaliczyć do opowieści niewiarogodnych. Łączy ona zdarzenia z odległych czasów i przestrzeni, gdyż jest to historia, a może tylko jej część, odnosząca się do człowieka - Tatar. Przyjmijmy - mimo, że w teorii nazw osobowych występują różne poglądy - iż nosił on nazwisko Kożej! Traktujemy jego nazwisko, jako tego, od którego pochodzi nasze - Koziej.

Kim był Kożej? Był on w XIII wieku jednym z wodzów w państwie, wchodzącym w skład Imperium Mongolskiego, zwanym Złotą Ordą. Podlegał on emirowi¹ Nogajowi, zarządzającemu od 1266 r. zachodnią częścią terytorium Złotej Ordy i kontrolującemu całe jej pogranicze od Bizancjum na południu, do Polski i Litwy na północy.

Przedstawiona tu historia Imperium Mongołów i Złotej Ordy, oddziałujących na ziemie polskie w dobie rozbicia dzielnicowego, pozwoli lepiej zrozumieć okoliczności, w których doszło do osiedlenia się w Lubelskiem, Tatar o nazwisku Kożej. Nie wyjaśnia jednak wszystkiego i dlatego chcemy ten esej traktować, jako zaproszenie do dalszych poszukiwań.

Kożej i Koziejowie

Nazwisko Koziej odnotowano po raz pierwszy w dokumentach w 1403 r. na terenie Małopolski. Podajemy to za "Słownikiem Staropolskich Nazw Osobowych", wydanym w drugiej połowie XX wieku. W nim wymienia się parę nazwisk tożsamy z nazwiskiem Koziej. Oto one: Cozey (zapis łaciński), Kozey i Koszyey. Zapis naszego nazwiska z końcówką "y" - jak podano w wymienionym "Słowniku..." - ale także z końcówką "ń", występuje jeszcze w pierwszej połowie XIX wieku. Te końcówki, brały się zapewne z różnego sposobu wymawiania nazwiska.

Do podanego wyżej układu nazwisk z przeszłości, dołączamy nazwisko Kożej, wspomnianego wcześniej Tatar. Uważamy, że brzmi ono identycznie i nie budzi to naszych wątpliwości. Lubelskie, region z którego my Koziejowie pochodzimy, było w przeszłości krainą różnorodną pod względem etnicznym. Ta jego różnorodność wynikała z wzajemnego przenikania cywilizacji Rusi i Zachodu. A cywilizacja Rusi była poddana wpływom Orientu. Przez prawie 300 lat Ruś była w niewoli mongolskiej, kiedy to książęta ruscy czy książęta halicy rządili swymi dziedzinami (w tym Lubelskiem) na mocy jarłyku chana².

Tatarzy, w czasach, o których jest ten esej, byli wielokrotnie obecni na ziemiach polskich. Były to najazdy szerzące grozę i straszliwe spustoszenia. Ten Kożej zapewne też brał w nich udział. Przybył ze swymi Tatarami, wraz z innymi wodzami (Konczak i Kubstan), wyznaczony przez emira Nogaja, do wsparcia księcia halickiego Lwa Danielewicza, w zamiarze opanowania Małopolski. Potwierdzeniem obecności Tatarów są m.in. nazwy miejscowości pochodzące od rzeczownika Tatar, występujące na Lubelszczyźnie. Jest wieś Tatary, dziś dzielnica Lublina czy Sobianowice w gminie Wólka Tatarska (obecnie gmina Wólka), z którą związana jest rodzina Koziej. Te nazwy wymienia "Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego..." wydany w końcu XIX wieku.

Ciekawa jest również transliteracja naszego nazwiska, pochodząca z Dalekiego Wschodu - z Chin, oraz jego orientalne brzmienie. Chińczycy zapisują nazwisko Koziej dwoma znakami: 可杰, czytany odpowiednio: "Ko" i "Ziej". Wyjaśnili też, jednemu z autorów³ tego eseju, że w dawnych czasach „Ko” oznaczało prawdziwy, zaś "Ziej" - bohater. Natomiast

¹ Emir (arab. amir „książę”), pierwotnie dowódca, później cywilny przewodniczący w państwach kultury Azji Środkowej. W Imperium Mongołów, podlegał wyłącznie chanowi

² Jarłyk, pisemny rozkaz chana stosowany w chanatach Imperium Mongolskiego.

³ Odbiorcą tych informacji był Grzegorz Koziej, który przebywał kilkanaście miesięcy w Chinach.

w dzisiejszych czasach, gdy bohaterów już nie ma, "Ko" oznacza wyglądający jak, podobny do, natomiast "Ziej" to ideał.

Czy to wszystko przemawia za wschodnim pochodzeniem naszego nazwiska? Uważamy, że tak. Dla lepszego zrozumienia wpływu cywilizacji Wschodu na tereny dzisiejszej Polski, w tym Lubelszczyzny, warto przedstawić historię Mongołów, oddziałujących na Europę Wschodnią w XIII-XV wieku.

Słowo o Imperium Mongolskim

Imperium Mongolskie było, bez wątpienia, największym w historii cywilizowanego świata. Rozciągało się od Korei na północy, po Indie, Egipt i Persję na południu, oraz po wschodnie obszary Polski i Węgier. Nie było to państwo - jak niektórzy sądzą - dzikich i krwawych wojowników. Miało przemyślaną i precyzyjną organizację, sprawną sieć dróg łączącą Chiny i Mongolię z odległymi obszarami ówczesnego świata, co przyczyniło się do rozwoju handlu, między innymi z Europą. Aby sprawnie zarządzać rozległymi obszarami, Imperium stworzyło system łączności kurierskiej między ułusami⁴, rządzonymi przez chanów. Wprowadzono, z uregulowań prawnych, kodeks cywilny i wojskowy, stosowany jeszcze w XIX wieku w środkowej Azji. Zasady tolerancji religijnej, systemy pomocy dla obszarów dotkniętych klęską głodu czy powodzi, oraz nakazy zachowań chroniących zdrowie⁵ - to realia w państwach podbitych przez Mongołów.

Twórcą Imperium Mongołów był Dżingis Chan (Genghis Khan). Początkowo znany jako Temudżin (Temujin), zjednoczył wokół siebie najbliższych sąsiadów i zbudował własną pozycję dzięki sojuszom i pomyślnym wyprawom militarnym. Efektem tego był wybór na Wielkiego Chana Mongolii, w 1206 r. Wielkie Zgromadzenie książąt plemion mongolskich nadało mu wtedy imię Genghis Khan, to jest „Chan Wielki jak Ocean”. W tym czasie jego terytorium rozciągało się od wyżyn Hinggan po góry Altaj na zachodzie. Od południa, graniczyło z chińskim imperium Dżurdżenów (Jurchen), rządzonym przez Dynastię Jin.

W 1211 r. Dżingis Chan rozpoczął inwazję na Chiny. Kampanią dowodził jeden z wodzów jego armii, podczas gdy Wielki Chan skupił się na podboju zachodu. W 1215 r. Mongołowie zdobyli Yanjing, stolicę Dynastii Jin, grabiąc jej skarby i zwożąc w darze Dżingis Chanowi.

W roku 1227, w czasie kolejnej kampanii zachodniej, Wielki Chan zmarł, ale przed śmiercią, 66-letni Dżingis zdążył jeszcze podzielić imperium na oddzielne terytoria – ułusy, z których cztery największe znalazły się pod rządami jego synów⁶.

Podboje spadkobierców Dżingisa

W 1236 r. spadkobiercy Dżingisa Chana rozpoczęli ogromną ofensywę przeciwko Europie Wschodniej a potem Środkowej. W kampanii uczestniczyli książęta i wodzowie wszystkich ułusów. Dowodził nimi Batu - nowy chan Złotej Ordy - syn Dżuczego. Do 1240 r. spustoszyli Bułgarię Kamską, podbili Ruś, wreszcie spenetrowali Polskę i Węgry.

Wobec śmiertelnego zagrożenia, chrześcijańskie rycerstwo Europy zjednoczyło się, by stawić czoła Mongołom. W dniu 9 kwietnia 1241 r. stanęli do boju pod Legnicą, na terenie

⁴ Ułus, pierwotnie obozowisko koczujących plemion tatarskich, później część terytorialna Imperium Mongolskiego, zarządzana przez chana.

⁵ Jako ciekawostkę podaje się nakaz spożywania wyłącznie wody przegotowanej, by chronić przed chorobami nie tylko armię lecz całe społeczeństwo.

⁶ Synowie Dżingisa otrzymali: Dżuczi (najstarszy) - Ułus Zachodni, rozciągający się od Irtyżu do Uralu i do Morza Kaspijskiego zwany Złotą Ordą; drugi syn – Dżagataj otrzymał Ułus Środkowy obejmujący Siedmiorzecze, Kaszgarę i Mawerannhar; Ogodej (1227–1241), któremu w podziale przypadła: Mongolia Zachodnia, Dżungaria i Chiny - został w 1229 r. ogłoszony przez zgromadzenie książąt Wielkim Chanem; najmłodszy syn – Tuli, zgodnie z tradycją mongolską, otrzymał dziedzictwo ojcowskie czyli Mongolię Środkową.

zachodniej Polski. Niestety trudno dociec przyczyn, ale to zjednoczone rycerstwo poniosło klęskę. W bitwie zginął także dowodzący tymi wojskami - książę śląski Henryk Pobożny. Europa stanęła otworem wobec ekspansji Mongołów. Dalsze natarcie jednak nie nastąpiło!

Prawdopodobnie śmierć Wielkiego Chana Ogodeja powstrzymała Mongołów. Dalszy pochód na Zachód został odwołany. Wrócili do Mongolii, by dokonać wyboru nowego władcy. Z sukcesorów do tronu⁷ - Wielkim Chanem zostaje wybrany Khubilaj, wnuk Wielkiego Dżingisa. Nie jest on zainteresowany „dzięką Europą” i kieruje swoje zainteresowanie w stronę Chin. W 1271 r. ogłasza się założycielem Chińskiej Dynastii Yuan, a zniszczoną stolicę Yanjing przekształca we wspaniałe miasto Dadu, które do dziś jest stolicą Chin. W osiem lat później, Khubilaj - już jako Cesarz Shizu - kończy podbój całego chińskiego terytorium.

Zmierzch dynastii mongolskiej

Khubilaj, ostatni Wielki Chan, rządzący jeszcze zjednoczonym imperium mongolskim, umarł w 1294 r. Panujący po nim Temur Oljeitu - Cesarz Chengzong (1294-1307) zdołał utrzymać stan spójności rozległego państwa, ale jego kolejni następcy byli zbyt słabi i niekompetentni, by radzić sobie z falą buntów, które od 1315 r. ogarnęły całe imperium. Ich źródłem były nie tylko klęski żywiołowe, czy właśnie między książętami, ale po raz pierwszy w historii cywilizacji, galopująca inflacja, spowodowana brakiem nadzoru nad rewelacyjną innowacją Dynastii Song - papierowym pieniądzem. Ostatni władca Dynastii Yuan, Toghon Temur - Cesarz Shundi, rządzący imperium przez ponad 30 lat (1336-1368), nie był w stanie uśmierzyć buntów i zwalczyć rosnących w siłę frakcji. Zbiegł do Mongolii, kładąc kres dynastii Yuan, co jednocześnie było początkiem upadku Imperium Mongolskiego. W latach 1380–1480 Mongołowie tracili sukcesywnie władzę we wschodniej Europie w wyniku czego nastąpił podział tego, co kiedyś było potęgą, na zwalczające się państwa, będące przedtem ułusami w Imperium.

Złota Orda – państwo Imperium Mongołów

Szczególną rolę w dziejach ludów zachodniej Azji i wschodniej Europy odgrywało - w ciągu dwóch przeszło stuleci - państwo zwane Złotą Ordą. Władzę sprawowali w niej chanowie z rodu Dżingis Chana. W połowie XIII wieku Batu Chan, syn Dżuciego a wnuk Wielkiego Dżingisa, znacznie rozszerzył jej terytorium⁸. Dowodził m.in. ofensywą przeciw Europie Wschodniej i Środkowej, której kulminacyjnym punktem była bitwa pod Legnicą na terenie Polski, w 1241 roku.

Batu Chan, potężny władca rozległego państwa, z jednej strony respektował zarządzenia Wielkiego Chana, z drugiej - potrafił wywierać wpływ na to, kto zostanie wybrany Wielkim Chanem. Zarządzał on Złotą Ordą ze swej stolicy Saraj-Batu, na wschodnim brzegu dolnej Wołgi. Znaczną część swego panowania, aż do śmierci w 1255 r., poświęcił zabiegom organizacyjnym, centralizacji państwa, sprawności systemu finansowego (podatki, daniny, sprzedaż tytułów, jartyków itp.) oraz komunikacji kurierskiej. Dbał o rozwój handlu i rzemiosła. Nieprzypadkowo swoją stolicę założył na skrzyżowaniu ważnych dróg handlowych.

Po śmierci Batu Chana, władzę objął jego brat Berke (1257-1266), który powrócił do polityki agresji. W 1259 r. Mongołowie po raz drugi napadli na Polskę, pustosząc Ziemię Lubelską, Sandomierską i Krakowską. Wyprawiał się też Berke przeciw Bizancjum. Prowadził

⁷ Sukcesorzy do tronu Wielkiego Chana to: Guyak Chan, Mongke Chan – wnuk Genghisa zwany też Mangu; wkrótce po jego śmierci na dyzenterię pretendentem do tronu staje się Khubilaj.

⁸ Granice tego państwa obejmowały na zachodzie prawie całe dorzecze Wołgi i Kamy, łącznie z Bułgarią Wołżańsko-Kamską, terytoria Kaukazu Północnego, Krymu i Stepy Połowieckie, od Donu do Seretu i delty Dunaju. Na południe od delty Dunaju zaczynały się już ziemie Królestwa Bułgarskiego, a na zachód od Seratu - Księstwa Węgierskiego. Stąd na północny wschód ciągnęła się granica ze zhołdowanymi księstwami ruskimi. W Azji granice Ordy sięgały do Irtyszu, środkowego Obu, dolnej Amu-Darii i Syr-Darii.

wojny z Ulusem Dżagatajskim. W walce o tron Wielkich Chanów, był w opozycji do Khubilaj Chana. Po Berkem, władzę w Złotej Ordzie przejął Mengke Temur (1266-1280), kontynuując politykę swego poprzednika. Nie był on jednak tak silną osobowością jak poprzednicy. To za jego czasów, wszechwładny wpływ na rządy uzyskał jeden z najwyższych wojskowych dowódców w Złotej Ordzie - Nogaj.

Po śmierci Mongke Temura, panowali kolejno Tuda Mungke (1280–1287), Teleboga (1287-1290), Tochta (1290–1512) i Ozbeg (1312-1342). Dwaj pierwsi byli słabymi władcami. Nic więc dziwnego, że ich panowanie było szczytem potęgi Nogaja, który decydował nawet o polityce zewnętrznej, w tym o dalekich wyprawach, między innymi na Polskę.

Emir Nogaj, dowódca Kożej'a

Za czasów Berkego, w wojnach z Bizancjum i Ulusem Dżagatajskim, Nogaj dowodził dziesięcioletnim korpusem, zwanym tumen⁹. Wkrótce, w 1259 roku dowodził już ofensywą na Polskę, a w 1275 – na Litwę. Był on świetnym dowódcą, o żelaznej woli i niepomysłowych ambicjach. Po śmierci Berkego stał się pierwszą osobą w państwie, jeśli nie liczyć formalnej władzy chanów. Królowie Węgier, Bułgarii i Serbii, a także książęta ruscy, stali do niego poselstwa, w trosce o podtrzymanie dobrych stosunków. W roku 1275, Nogaj poślubił córkę Cesarza Bizancjum Michała VIII Paleologa, aby uwiarygodnić swoją pozycję w świecie chrześcijan.

W ramach swej samodzielnej polityki terytorialnej, Nogaj w 1280 r. posłał swoje wojsko pod wodzą Kożej'a, aby pomógł księciu halickiemu Lwowi Danielewiczowi, w opanowaniu Małopolski.

Po najeździe na Polskę w 1287 r. - prowadzonym przez Nogaja i Teleboga - w wyniku którego złupiono Małopolskę (tym razem Sandomierz i Kraków obroniły się), rozpoczęła się w Złotej Ordzie zacięta walka o władzę. Chan Teleboga stracił życie, a na tronie zasiadł - popierany przez Nogaja - Chan Tochta, który postanowił ukrócić wszechwładzę emira. Długoletnie zacięte walki, zakończyły się całkowitą klęską wojsk Nogaja, w 1300 r. w miejscowości Kukantyk. Poświęcamy uwagę tej postaci, dlatego, że z nią związane jest nazwisko Kożej.

Upadek Złotej Ordy

Rządy Chana Tochty i Ozbega były najbardziej pomyślnym okresem Ordy. Po ciężkich walkach wewnętrznych zapanował względny spokój. Rozwijały się miasta, kwitł handel, a łupieskie wyprawy dostarczały dodatkowych bogactw. Po śmierci Ozbega, Złota Orda, podobnie jak całe Imperium Mongołów, wkroczyła w czas zamętu, kiedy to władcy i kandydaci na władców mordowali się wzajemnie.

Wykorzystując brak silnego przywództwa w Ordzie, Wielki Książę Litewski Olgierd (1345-1377) pokonał wojska tatarskie pod Sinymi Wodami. Rezultatem tego było przyłączenie do Litwy: księstwa kijowskiego, czerniachowskiego, nowogrodzko-siewierskiego, perejśławskiego, częściowo smoleńskiego i Podola.

W 1380 r. w słynnej bitwie na Kulikowym Polu, książę moskiewski Dymitr Doński rozgromił Tatarów, tworząc tym podwaliny przyszłej potęgi Moskwy. W latach: 1389, 1391 i 1394-1395, wojska Ordy ponosiły kolejne klęski. Ostatecznie, Złota Orda została zniszczona przez Tamerlana (Timura 1336–1405), który zawładnął Mawarannaharem (Transoksjanią) i ogłosił się emirem, w imieniu potomków Dżingis Chana¹⁰.

⁹ Tumen, dziesięcioletnia armia, składała się z dziesięciu jednostek zwanych mingan, te z kolei dzieliły się na setki i dziesiątki. To typowa struktura wojsk mongolskich

¹⁰ Prowadził wojny z Persją, zajął Chorezm, Chorasan, Irak i Zakaukazie, w 1398 r. podbił Indie i zdobył Delhi. W wojnie z Turcją (1400-1402), w bitwie pod Ankarą, wziął do niewoli sułtana. Tamerlan rezydował w

Po tych wszystkich klęskach, Chan Edygej podjął próbę zjednoczenia Złotej Ordy. Bez powodzenia, gdyż nasilające się w Ordzie walki wewnętrzne, doprowadziły do jej całkowitego rozpadu¹¹. W następnych wiekach, jedynie Chanat Krymski – część Złotej Ordy - stał się łącznikiem pomiędzy Królestwem Obojga Narodów a Orientem.

Tatarzy w Polsce, a Kożej

Emir Nogaj i książę halicki Lew Danielewicz (syn Daniela Romanowicza) mieli zbieżne cele polityczne w zakresie terytorialnym. Lew Danielewicz nosił się od dawna z zamiarem opanowania Małopolski. Na przeszkodzie stał jednak - panujący wówczas w Polsce - książę Bolesław Wstydlivy, z którym Lew Danielewicz związany był przymierzem. Byli oni też spokrewnieni przez żony: Konstancję i Kingę – córki Beli IV, króla Węgier. Po śmierci Bolesława, w 1279 r. znikły przeszkody, aby zamiar ten zrealizować i zawładnąć Małopolską. Lew Danielewicz, nie dysponując dostatecznie liczebnym wojskiem, poprosił emira Nogaję o pomoc. Dowódcą sił tatarskich, emir mianował Kożej'a, który przybył wraz ze swym wojskiem, na tereny wschodnie Polski, w Lubelskie.

W 1280 r. pomiędzy wojskami tatarsko-ruskimi a polskimi, dowodzonymi przez księcia Leszka Czarnego, doszło do bitwy pod Koprzywnicą. Zwycięstwo odniosły wojska polskie. Zamiar zajęcia zachodniej Małopolski nie powiódł się.

Pomimo przegranej bitwy, Lew Danielewicz nie zrezygnował z ugruntowania swych praw do Ziemi Lubelskiej. W 1289 r. w Opawie, doprowadził do zawarcia porozumienia pomiędzy nim a Henrykiem IV Śląskim i Wacławem II Czeskim, z mocy którego Lubelskie pozostało przy Księstwie Halickim¹². Można zatem domniemywać, iż Tatarzy też na tych ziemiach byli! Dowodem jest występowanie w okolicach Lublina nazw miejscowości wywodzących się od rzeczownika Tatar, o czym wcześniej wspominaliśmy.

Jakie były dalsze losy dowódcy wojsk tatarskich Kożej'a? Co stało się z nim po bitwie pod Koprzywnicą? Czy dostał się do niewoli i osiadł w Małopolsce, czy też wrócił do Złotej Ordy? Jeśli wrócił - to czy będąc w służbie Nogaję, uciekł przed zemstą chana Tochty i schronił się gdzieś na obrzeżach Imperium Mongolskiego, na terenie Małopolski, w Lubelskiem? Byłoby interesujące, poznać więcej szczegółów dotyczących tej postaci.

Samarkandzie. Popierał rozwój architektury, rzemiosła, handlu, prowadził prace nawadniające.

¹¹ Jeszcze przed upływem połowy XV wieku, w zachodniej Syberii ukształtował się Chanat Syberyjski, zwany też Białą Ordą. Na Krymie i na obszarach dolnego Dniepru powstał Chanat Krymski, a w 1460 r. wydzielił się Chanat Astrachański. Rozległe stepy na północ od Morza Kaspijskiego i Morza Aralskiego, do Kamy i Irtyszu - opanowała Orda Nogajska, rządzona przez potomków emira Nogaję

¹² W okresie rozbicia dzielnicowego, książęta halicycy władali Ziemią Lubelską w latach 1244-1302

Zakończenie

W tym eseju napisaliśmy wiele o Imperium Mongołów i Złotej Ordzie, zwracając niejednokrotnie uwagę, na potencjalne związki opisywanych zdarzeń i ludzi z Tatarem o nazwisku Kożej. Zarysowaliśmy, również w skrócie, dzieje ziemi, z której się wywodzimy, gdyż miały one wpływ na ukształtowanie naszego nazwiska Koziej.

W Polsce, w przeszłości, nazwisko to występowało przede wszystkim w Lublinie oraz w miejscowościach: Sobianowice (w gminie Wólka Tatarska) i Glinnik (gmina Abramów k. Lublina). Dzisiaj, Lublin jest miastem, w którym Koziejowie występują najliczniej. W innych miastach Polski nazwisko to spotykamy rzadko, a osoby tam mieszkające, często nie są nawet świadome, że wywodzą się z rodów mających swoje korzenie w Lubelskiem.

Rodziny, w których kultywuje się pamięć przodków są dzisiaj wyjątkiem. Ten esej kierujemy właśnie do tych przedstawicieli Rodziny i ich Przyjaciół, którzy zechcą, przedstawiony wyżej „wschodni ślad” naszego pochodzenia, przekształcić w dowód.

Grzegorz Koziej
Kazimierz Koziej

Bibliografia

- 1. Słownik staropolskich nazw osobowych** - Witold Taszycki, Wrocław – Warszawa - Kraków. Zakład Narodowy Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1965, 1975, Tom I-VII.
- 2. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i Innych Krajów Słowiańskich** - Bronisław Chlebowski, Władysław Walewski i Filip Sulmierski – Warszawa, Nakładem Władysława Walewskiego, Drukarnia "Wiek", Nowy Świat Nr 61, 1880-1902, Tom I-XV.
- 3. Genealogia rodu Koziejów** - Kazimierz i Jerzy Mirosław Koziejowie, Nakładem własnym, Elbląg 2000 r.
- 4. Tatarzy na Litwie i w Polsce - studia z dziejów XIII-XVIII wieku** - Jan Tyszkiewicz, Państwowe Wydawnictwa Naukowe 1989 r.
- 5. Hamlyn of imperial China** - Nathaniel Harris, Octopus Publishing Group Ltd London 1999.
- 6. Beijing - the treasures of ancient capital** - Yan Chongnian, Morning Glory Publishers, Beijing 1989.
- 7. Lonely Planet Guidebook – China** - 7 th Edition.
- 8. Chronicle of the Chinese Emperors** - Ann Paludan, 1998 Thames & Hudson Ltd, 181 A High Holbom, London WC1V 7QX, Reprinted 1999.
- 9. Encyklopedia Powszechna** - Warszawa – Nakład, druk i własność S. Orgelbranda, Księgarza i Typografa – 1864 r.
- 10. Historia Mongolii** - Ludwik Bazylow, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo, 1981.
- 11. Ilustrowana Encyklopedia** – Trzaska, Evert i Michalski Sp. Akc. Warszawa, Krakowskie Przedmieście 13.